

„Lud Boży” papieża Franciszka i jego wkład w naukę społeczną Kościoła

Renzo Beghini¹

Wyrażenie „lud Boży” jako kategoria zarazem kościelna i socjologiczna jest elementem, który mocno odciska się na nauczaniu obecnego papieża. Aby mieć wyobrażenie tego, co jawi się jako powrót do określenia na płaszczyźnie teologicznej, wystarczy zbadać zasoby bibliograficzne ostatnich lat². Używanie przez papieża Franciszka pojęcia „lud Boży” wygląda jak najbardziej na rehabilitację kodu teologicznego będącego zasadą hermeneutyczną eklezjologii Vaticanum II, o czym świadczą *Lumen gentium* i *Gaudium et spes*³.

W czasie soboru biblijne wyrażenie „lud Boży” chciało zestawić aspekty Kościoła: tajemnicę i podmiot historyczny, komunie i sakrament⁴. Pojęcie to miało za zadanie wzmocnić elementy: transcendentnie-misteryjne i historyczno-społeczny. Wskazywało na lud szczególnej natury: Boży, gdyż Bóg jest jego początkiem i celem; lud, gdyż jest wspólnotą ludzi, która kroczy przez dzieje⁴. W rezultacie skoro „tajemnica” Kościoła wyraża się w „ludzie Bożym”, to aby zrozumieć go we właściwym jego znaczeniu, należy pojmować jako „podmiot historyczny”. Pojęcie „lud Boży” łączy w sobie „tajemnicę” i „podmiot historyczny”⁶.

Jak zatem mogło dojść do tego, że wyrażenie o takim znaczeniu teologicznym znikło z tytułów traktatów i publikacji eklezjologii od lat 90. do dziś? Jak wytłumaczyć, że po soborze to wyrażenie w ciągu niewielu lat popadło w zapomnienie, stając się nawet pojęciem mglistym, niejasnym, a w końcu niewiarygodnym, aby przedstawiać wspólnotę wierzących?

Ciekawa hipoteza porzucenie „ludu Bożego” jako kategorii teologicznej upatruje w wadzie nauki społecznej. Trudność wynika przede wszystkim z odmiennej percepcji zarówno roli w świecie, jak i misji w obrębie dziejów człowieka, z jaką wspólnota wierzących postrzega samą siebie. Nie żeby Kościół posoborowy nie wiedział, że jego głównym zadaniem jest ewangelizacja. Trudność leży nie tyle w treściach „zbawczych” misji Kościoła, ile w złożonych relacjach, jakie te treści mają z tym, co ludzkie i tym, co społeczne, ze wspólnotą polityczną, ekonomią, finansami i z odpowiedzialnymi za losy świata⁷.

Czy papież Franciszek zdoła przywrócić znaczenie teologii „ludu Bożego”? Za wcześnie o tym mówić. Jednakże ciekawe może być zgłębienie przesłanek i źródeł teologicznych jego powrotu do pojęcia jako wkładu do nauki społecznej Kościoła.

Podczas swoich wielkich podróży w 2015 roku (do Ameryki Łacińskiej, na Kubę, do Stanów Zjednoczonych i Afryki) papież Franciszek 356 razy wypowiedział słowo „lud”. Tylko w podróży apostołskiej do Ameryki Łacińskiej posłużył się tym pojęciem 135 razy, a w *Evangelii gaudium* jest to najczęściej używane słowo: aż 164 razy. „Obraz Kościoła, który najbardziej mi się podoba – mówi papież Franciszek – to święty i wierny lud Boży. To definicja, której używam często i która jest również zawarta w *Lumen Gentium* nr 12”⁸. I kontynuuje: „Bóg w historii zbawienia zbawił lud. Nie ma pełnej tożsamości bez przynależności do jakiegoś ludu. Nikt się nie zbawia sam jako odizolowana jednostka, ale Bóg nas przyciąga do siebie, biorąc pod uwagę skomplikowaną sieć relacji międzyosobowych, które nas tworzą dzięki wspólnocie ludzkiej. Bóg wchodzi w tę ludzką dynamikę”⁹.

Papież Franciszek jest biskupem „ludu”, „w ludzie” i „z ludem”. Nigdy nie ma się wrażenia, że spogląda na Kościół ze szczytu kościelnej piramidy: on patrzy od dołu i rozpatruje od peryferii, skąd lepiej się widzi i rozumie to, co się dzieje w centrum¹⁰. Lud jest podmiotem kościelnym. *Sentire cum Ecclesia* znaczy być w tym ludzie. Krótko

mówiąc, nie chodzi o zwyczajną wrażliwość południowo-amerykańską, ale o wizję Kościoła, która leży w centrum doświadczenia i praktyki wiary. Ale jakie są źródła „ludu Bożego” i jaki jest jego wkład do teologii społecznej?

a. Wolność pełna życia a napięcie ku pełni

Antropologiczne poglądy papieża Franciszka wywodzą się przede wszystkim z duchowości ignacjańskiej, dla której *Deus semper maior*: Bóg zawsze zaskakuje. W tym ujęciu „Serce Chrystusa jest sercem Boga, które z miłości się «ogłosiło». Każdy z nas, jezuitów, który naśladuje Jezusa, powinien być gotowy do ogłoszenia samego siebie. Jesteśmy powołani do takiego uniżenia: bycia «ogłoszonymi». Mamy być ludźmi, którzy nie potrafią żyć skoncentrowaniem na samych sobie, gdyż w centrum Towarzystwa jest Chrystus i Jego Kościół. [...]Tylko skoncentrowanie na Bogu umożliwi pójście na peryferie świata!”¹¹. W tej meandrycznej korelacji pustki i pełni, ogłoszenia samego siebie i pełni Boga, „serce pozostało pełne napięcia”. „Jesteśmy ludźmi napięcia, lecz także ludźmi sprzecznymi, niekoherentnymi, grzesznikami. Wszyscy tacy jesteśmy. Lecz też ludźmi, którzy chcą kroczyć pod okiem Jezusa. Dlatego być jezuitą to znaczy być człowiekiem o niekompletnej myśli, otwartym dlatego, że zawsze myśli spoglądając ku horyzontom, którymi jest chwała *Deus semper maior*. To jest niepokój naszej otchłani. Ten święty i wspaniały niepokój!”¹². Autonomiczna dialektyka Bergoglia, w odróżnieniu od dialektyki Hegla, jest dialektyką „otwartą”, gdyż jej syntezy są zawsze tymczasowe i ponieważ pojednanie jest dziełem Boga, nie przede wszystkim człowieka. Wyjaśnia to jego krytykę Kościoła „autoreferencyjnego”, zamkniętego w swej immanencji, naznaczonego dwojakim napięciem pelagianizmu i gnostycyzmu. Chrześcijanin jest „zde-centralizowany”, punkt równowagi między przeciwieństwami jest poza nim¹³.

Myślenie zgodnie z papieżem Franciszkiem to ćwiczenie relacji. To słuchanie, dialog i świadomość swojej niekom-

pletności. Myśl niekompletna to myśl, która nie wznosi murów i akceptuje zranienia dialogu i drugiego człowieka. Jest elastyczna, pełna życia, kreatywna, gotowa dać się zaskoczyć¹⁴. W tym znaczeniu ewangeliczna dynamika Wcielenia nie upoważnia do żadnego oddzielenia Ewangelii od ludzkości. Ponieważ „wszystko to, co nie zawiera w sobie dramatu ludzkiego, może być teorią bardzo jasną i wyrazistą, która jednak nie jest spójna z Objawieniem”¹⁵. Nie chodzi o upokarzające udzielanie pomocy, tym bardziej o podstępny prozelityzm, ale o uznanie wymogu, który wypływa z wiary, każdorazowo wyrażanej w zmiennych czasach. „Aby wiara była chrześcijańska a nie iluzoryczna, musi kształtować się w toku procesów ludzkich, nie sprowadzając się do nich samych”¹⁶. Stąd zadanie dla refleksji teologicznej, by przemyśleć związek między prawdą wiary a wiarą przeżywaną, gdyż prawda Ewangelii nie istnieje poza historycznym konkretem czy ponad nim, a do tego warunki historyczno-rzeczywiste nie pozostają czysto kontekstowe czy uboczne dla realizacji prawdy Ewangelii¹⁷.

b. Centralne miejsce i integralność osoby ludzkiej

Pierwszym kryterium, które zapewnia ważność myśli, jest to, aby „nigdy nie tracić z pola widzenia istoty ludzkiej”¹⁸. Papież Franciszek odchodzi od abstrakcyjnej antropologii na rzecz konkretnego człowieka w jego wyjątkowości i różnicy. Jest to istota ludzka z krwi i kości, uwarunkowana biografią, środowiskiem i kulturą. Ludzkim dla Franciszka nigdy nie jest człowiek indywidualny i bez więzi: jest on żywy, bo od zawsze włączony w sieć relacji. Jest ludem, który pomimo swych nędz i grzechów jest autentycznie ludzki. „Kto nie wierzy w Boga, nie wierzy również w lud Boży; ale kto wierzy w lud Boży, kontempluje również jego świętość”¹⁹. Z antropologicznego punktu widzenia taka koncepcja ludu wykracza poza abstrakcyjne i ideologiczne równości współczesnej literatury. Teologia „ludu Bożego” różni się zarówno od analiz marksistow-

skich, jak i przedstawień oświeceniowych. Wyróżnia się także z „masy”, gdyż zakłada kolektywny podmiot będący w stanie zapoczątkowywać procesy: „Można wspominać o ludzie tylko wtedy, gdy się angażuje, gdy się uczestniczy. Jest to bardziej wezwanie niż słowo; po-wołanie do wyjścia z siebie”²⁰.

Stałą troską Franciszka jest Kościół nie autoreferencyjny, ale wychodzący, w stanie stałej misji. Obejmuje to zdolność do relacji o szerokim wachlarzu. Mamy tu wszystkie składniki antropologii Bergogli: zakorzenienie w Bogu, które sprawia, że człowiek jest sam dla siebie tajemnicą i nadaje mu nieskończoną i nienaruszalną godność; paradoks ludzki, który stanowi biegunowość wielkości i kruchości, ziemi i nieba; włączenie w naród i w historię, w których człowiek staje się w pełni sobą. Na twarzy tego konkretnego człowieka odbija się chwała Boża. Troską Franciszka jest zachowanie integralności człowieka, bez uproszczeń i redukcji. Człowiek jest wpisany w historię, nigdy się w niej nie wyczerpując, ponieważ „Chrystus [...] objawia w pełni człowieka samemu człowiekowi i okazuje mu najwyższe jego powołanie”²¹.

c. Rozeznawanie, gdyż całość przewyższa część

Od teologii i antropologii do rozeznawania typowej rzeczywistości biegunowości. Badania biografii papieża Franciszka wykazały już szeroko, że temat ten sięga korzeniami studium R. Guardiniego i dzieła zatytułowanego *L'opposizione polare. Saggio per una filosofia del concreto-vivente*²². Kluczowa myśl mówi, że napięcie między przeciwieństwami nie jest zamkniętym systemem, ale otwarciem oczu i wewnętrznym nastawieniem na żywą istotę²³. Papież Franciszek w hermeneutyce biblijnej znajduje potwierdzenie swojej dialektycznej i antynomicznej wizji rzeczywistości, rozumianej za pośrednictwem francuskich jezuitów, Gastona Fessarda i Henri de Lubaca. Obserwując pojawianie się różnych zdarzeń dochodzi do wniosku, że rozbieżne i sprzeczne momenty

stanowią rzeczywistość. Przeciwiństwo biegunowe lub „napięcie dwubiegunowe” jest odesłaniem między pojęciowe pary, które albo razem utrzymują się w pionie dzięki równowadze wzajemnego napięcia, albo też dążą do wzajemnego wykluczenia się. Biegunowość kobiety i mężczyzny, ja i my, teorii i praktyki, pierwotnego i regularnego, osobliwego i całkowitego: to tylko kilka przykładów. Kiedy w żywym konkrecie jakiś element dąży do utwierdzenia siebie niezależnie od swego przeciwiństwa, wówczas dochodzi do unicestwienia obu, a w konsekwencji żywej rzeczywistości, którą obejmuje²⁴. W tym znaczeniu utożsamianie napięć dwubiegunowych musi przeważać nad obawą o podział rzeczywistości. A ryzyko rozdarcia jest przewyżnione przez świadomość pierwotnego powiązania, a więc jedności, która poprzedza każdą część wszelkiej żywej rzeczywistości²⁵. Rozeznawanie przeciwiństw biegunowych jest zatem prawdziwym kluczem do zrozumienia złożonej rzeczywistości, zawsze narażonej na tragiczny dramat przemocy i sprzeniewierzenia się zasadom moralnym.

Patrząc na Kościół papież Franciszek podkreśla biegunowość między pluralizmem i jednością, która jest zupełnie czym innym – choć nawet często niejasnym – niż pluralizm i jednolitość. W Kościele istnieje pokusa „ograniczenia napięcia i przekreślenia konfliktu. Chęć wyeliminowania jednego z biegunów napięcia to usunięcie sposobu, w jaki Bóg mógł się objawić ludzkości w Synu. Wszystko, co nie przyjmuje ludzkiego dramatu, może być teorią bardzo jasną i wyraźną, ale niespójną z Objawieniem, i dlatego ideologiczną”. Krótko mówiąc, napięcie musi być zamieszkałe. „Duch Święty jest Mistrzem różnorodności. Kościół jest jeden w wielorakim doświadczeniu”²⁶. To zasada pneumatologiczna pobudza Kościół do przyjęcia napięć historii, nie pretendując do ujednolicenia doświadczenia wiary czy budowania siebie poza procesami ludzkimi. Rozeznawanie staje się coraz bardziej potrzebnym ćwiczeniem, aby uchwycić dynamiczny proces prawdy jako zakorzenionej w wolności.

Streszczając: zasadnicze napięcia życia wymagają rozeznawania, dzięki któremu będziemy oglądać i spotykać świat i samych siebie. W ten sposób „musimy uchwycić różnorodność rzeczy w ich wielorakich relacjach”²⁷. Rezultatem jest głęboko „katolicka” myśl (καθολικός, według powszechności), że poza wszelkim irenizmem walczy w dramacie historii, aby zapoczątkować procesy jedności, których synteza jest powierzona czasowi kierowanemu przez Boga²⁸. Lud Boży jest kategorią teologiczną, w pełni odpowiednią dla wyrażenia misteryjnej natury Kościoła ze wszystkimi tego implikacjami historyczno-społecznymi. Potwierdza to obraz, jakim papież Franciszek posługuje się, aby przedstawić sens „ludu Bożego” w społeczeństwie i dziejach: bryły, która „odzwierciedla spływ wszystkich części do ich pierwotności”. W bryle, w odróżnieniu od kuli, modelem relacji jest sprawiedliwość, nie identyczność: całość nie wchłania części, które zachowują swoją oryginalność²⁹. Ponieważ wobec Boga nie jesteśmy tacy sami. Wobec prawa – i rynku – jesteśmy tacy sami. Ale wobec Boga jesteśmy wyjątkowi.

Przypisy:

¹ Renzo Gheghini, wykładowca teologii moralnej i społecznej w Weronie. Wykładowca teologii na Uniwersytecie Katolickim w Mediolanie.

² Por. Arbuckle G.A., *The Francis factor and the People of God*, Orbis, Maryknoll New York 2017; Bergoglio J.M., *Noi come cittadini. Noi come popolo*, Jaca Book, Milano 2013; Bianchi E.C., *Introduzione alla teologia del popolo. Profilo spirituale e teologico di Rafael Tello*, EMI, Bologna 2015; Galli C.M., *Il “ritorno” del Popolo di Dio missionario in Francesco*, „L'Osservatore romano”, 20 ottobre 2015; Gera L., *La religione del popolo. Chiesa, teologia e liberazione in America Latina*, EDB, Bologna 2015; W. Insero, *Il “Popolo” secondo Francesco. Una rilettura ecclesiologica*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2018; Luciani R., *La centralità del popolo nella teologia socio-culturale di papa Francesco*, „Concilium” LIV/3 (2018) 92-106; Luciani R., *Pope Francis and Theology of the People*, Orbis, Maryknoll New York 2017; Narvaja J.L., *Il concetto mitico di popolo. Papa Francesco lettore di Dostoevskij*, „La Civiltà Cattolica”, Quaderno 4033, III/2018, 14-26; Neuner P., *Per una teologia del popolo di Dio*, Queriniana, Brescia 2016; Noceti S., *Popolo di Dio: un*

incompiuto riconoscimento di identità, "Concilium" LIV/3 (2018) 21-36; Pineda-Madrid N., *Alla luce del popolo: teologizzare nella nostra epoca*, "Concilium" LIV/3 (2018) 37-48; Rourke T.R., *Pope Francis: The Historical-Theological Roots and Development of His Social Thought*, "Journal of Catholic Social Thought" 13/2 (Summer 2016) 285-309; Scannone J.C., *Papa Francesco e la teologia del popolo*, "La Civiltà Cattolica", Quaderno 3930, I/2014, 571-590; Scannone J.C., *La teologia del popolo. Radici teologiche di papa Francesco*, Queriniana, Brescia 2019; Scannone J.C., *Pope Francis and the Theology of the People*, "Theological studies" 77 (March) 2016, 118-135; Vitali D., *Una chiesa di popolo: il sensus fidei come principio di evangelizzazione*, in H.M. Yanez (red.), *Evangelii gaudium: il testo ci interroga*, Gregorian biblical press, Roma 2014, 53-66.

³ Por. Brancozzi E., *Un popolo nella storia. introduzione alle questioni ecclesologiche del concilio Vaticano II*, Cittadella, Assisi 2015; Barauna G. (red.), *Il popolo di Dio. studi e commenti al secondo capitolo della Costituzione dommatica Lumen Gentium*, Vallecchi Editore, Firenze 1968; Colombo G., *Il "popolo di Dio" e il "mistero" della chiesa nell'ecclesiologia postconciliare*, "Teologia" 10 (1985) 97-169; Ratzinger J., *Il nuovo popolo di Dio*, Queriniana, Brescia 1971; Vitali D., *Popolo di Dio*, Cittadella, Assisi 2013.

⁴ Colombo G., *Il "popolo di Dio"*, cyt., 160.

⁵ Por. L. Sartori, *La chiesa nel mondo contemporaneo. Introduzione alla Gaudium et spes*, Messaggero, Padova 1995, 35-50.

⁶ Por. Międzynarodowa Komisja Teologiczna, *Wybrane zagadnienia z eklezjologii*, 1985, 2.1: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_cti_1984_ecclesiologia_pl.html.

⁷ Por. Mazzillo G., *L'eclisse della categoria "popolo di Dio"*, "Rassegna di teologia" 36 (1995) 553-587.

⁸ *Intervista di A. Spadaro*, «La Civiltà Cattolica» III (2013) 459. (tłumaczenie polskie: <https://www.zyciezakonne.pl/dokumenty/kosciol/franciszek/franciszek-artykuly-i-wywiady/wywiad-z-papieżem-franciszkiem-dla-la-civilta-cattolica-34281/>)

⁹ *Tamże*.

¹⁰ Por. Insero W., *Il "Popolo" secondo Francesco. Una rilettura ecclesologica*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2018, 35.

¹¹ Franciszek, *Homilia w kościele del Gesù*, Rzym, 3 stycznia 2014: tłum. polskie:

<https://www.zyciezakonne.pl/dokumenty/kosciol/franciszek/franciszek-homilie-i-przemowienia/2014-01-03-rzym-homilia-z-del-gesu-37013/>; *Przemówienie do kolegium pisarzy „La Civiltà Cattolica”*, 9 lutego 2017: tłum. Polskie https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/civilta_09022017.html; por. Cristiano R. (red.), *Solo l'inquietudine dà pace*, Milano, Feltrinelli 2018.

¹² *Tamże*.

¹³ Por. Francesco, *La mia porta è sempre aperta. Una conversazione con Antonio Spadaro*, Milano, Rizzoli, 2013; Borghesi M., *Jorge Ma-*

rio Bergoglio. *Una biografia intellettuale*, Jaca Book, Milano 2017; Borghesi M., *La genesi del pensiero di Jorge Mario Bergoglio, fra dialettica e mistica*, wywiad Paoli Zampieri, w: <http://www.fttr.it/massimo-borghesi-la-genesi-del-pensiero-di-jorge-mario-bergoglio-fra-dialettica-e-mistica/> (visto il 21/12/2018).

¹⁴ Por. Alberti V., *Il papa gesuita. "Pensiero incompleto", libertà, laicità in papa Francesco*, Mondadori Education, Milano, 2014; Coda P., *Per una teologia in uscita*, w: *Studia Patavina* 62 (2015) 321; Accattoli L., *Il "pensiero incompleto" al posto dei "punti fermi"*, w: *"Il Regno attualità"*, 22, 2017, 695-696.

¹⁵ Franciszek, Spotkanie z kapłanami i osobami konsekrowanymi w katedrze w Mediolanie, 25 marca 2017: <https://www.redemptor.pl/mediolan-franciszek-kaplanow-osob-konsekrowanych/>

¹⁶ Tamże; Epis M., *Francesco a Milano. Evangelizzare con lo stile dell'Annunciazione*, in: *"Teologia"* 42 (2017) 165-168.

¹⁷ Tamże; Kavanagh J., *Theology of Pope Francis*, w: *"Telos"*, 1 (2015) 6.

¹⁸ Por. Franciszek, *Przemówienie do Parlamentu Europejskiego*, Strasburg, 25 listopada 2014.

¹⁹ Bergoglio J.M., *Meditaciones para religiosos*, San Miguel, Diego de Torres, 1982, 46.

²⁰ Por. Bergoglio J.M., *Noi come cittadini. Noi come popolo*, Jaca Book, Milano, 2013; Fares D.J., *Papa Francesco è come un bambù*, Ancora, Milano, 2014; Fares D.J., *L'antropologia politica di Papa Francesco*, w: *"La Civiltà Cattolica"* 3928 (2014) 345-360.

²¹ *Gaudium et Spes* 22.

²² Guardini R., *L'opposizione polare. Saggio per una filosofia del concreto-vivente*, red. G. Colombi, Brescia, Morcelliana, 1997.

²³ Por. Borghesi M., *Jorge Mario Bergoglio. Una biografia intellettuale*, 57.

²⁴ Franciszek, Spotkanie z kapłanami i osobami konsekrowanymi w katedrze w Mediolanie, 25 marca 2017: <https://www.redemptor.pl/mediolan-franciszek-kaplanow-osob-konsekrowanych/>

²⁵ *Evangelii Gaudium* 234.

²⁶ Papież Franciszek, *Discorso ai membri della Catholic fraternity of Charismatic Covenant Communities and Fellowships*, 31 ottobre 2014; Spotkanie z kapłanami i osobami konsekrowanymi w katedrze w Mediolanie, 25 marca 2017: <https://www.redemptor.pl/mediolan-franciszek-kaplanow-osob-konsekrowanych/>

²⁷ Por. *Laudato Si*, 86; Bordeyene P., *La filosofia dell'uomo capace: papa Francesco e Paul Ricoeur*, w: *"Vita & Pensiero"* 2 (2017) 65-75.

²⁸ Por. Borghesi M., <http://rivista.vitaepensiero.it/news-vp-plus-i-maestri-di-papa-francesco-4902.html> (odwiedzane 2018-06-18).

²⁹ Por. Costa G., *Il tutto e le parti: un nuovo umanesimo per la Chiesa italiana*, w: *"Aggiornamenti sociali"* 11(2015)725-732.